

БЛИЗНЯК

Микола

**ТЕСТАМЕНТ
З ОСТРОЗЬКИХ
МІСЬКИХ КНИГ
ШЛЯХТИЧА
ЯНА СЛАВЕНСЬКОГО
1687 Р.**

м. Острог

Тестаменти (заповіти) мешканців Волинського воєводства другої половини XVII ст., які збереглися до нашого часу вкрай важливі для відтворення головних рис повсякденного життя міського соціуму регіону. Попри вагомість цих джерел, їх детальне вивчення розпочалося лише останнім часом.

Грунтовні дослідження актів останньої волі з Волині були проведені Н. Білоус. Дослідниця виявила у збережених до нашого часу міських книгах XVII ст. і провела джерелознавчий аналіз близько ста текстів тестаментів міщан волинського походження [2, 291], розглянула головні фінансові аспекти шляхетського поховання (збереглося кілька сотень тестаментів волинської шляхти) [3, 298], висвітлила головні проблеми поховання волинських міщан у XVII ст. [1]. Місця поховань волинської шляхти середини XVI – середини XVII ст. на основі збережених шляхетських заповітів проаналізувала Н. Яковенко [9]. Реєстр тестаментів волинської шляхти за 1596 – 1660 рр. за матеріалами з реєстрів актового матеріалу укладено в додатках до праці М. Довбиценка [4, 491 - 616].

У цій статті мова піде про тестамент, укладений у другій половині XVII ст. «їх милістю паном» Яном Славенським. Детальних відомостей про його життєвий шлях у нашому розпорядженні ще немає, а про його смерть можемо говорити між 8 березням 1696 і 8 березням 1697 рр. Проте знаємо окремі обставини складання цього шляхетського тестаменту. До дослідження залучено випис з острозьких міських 12 березня 1687 р. (див. додаток 1), що дійшов до нас в складі магнатського архіву Любомирських і зберігається у Львівській національній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника [7].

При вписанні в острозькі міські книги тестаменту Яна Славенського були присутні: квартальний бурмістр Миколай Красовський, пани бурмістри Юзеф Терлиця, Ян Длуський, присяжні Олександр Рудзький, Самуель Сідляр, Миколай Глобович [7, 195]. Окрім представників острозької міської влади під час вписання

був присутній райця дубнівський, синдик¹ костелу того ж міста отців бернардинів «славетний пан» Валентин Бартман, який подав відповідні документи для вписання до міських книг, як і того бажав пан Ян Славенський.

Справа у тому, що у тестаменті був записаний видеркаф² (позичена сума грошей) розміром у 1000 злотих польських на острозькому кагалі, відсотки з якого спрямовувалися на користь згаданого дубнівського костелу отців бернардинів. Таким чином чернеча спільнота була вельми зацікавлена питанням внесення цього документу до міських книг, а значить – набуття ним юридичної сили, а внаслідок останнього й отримання відповідних прибутків.

Згодом документ був засвідчений перед острозьким міським урядом представниками острозького кагалу. В укладенні угоди брали участь старші євреї збору острозького («niewierni»): Зелік Лейбович, Мошко Міхелович, Синиска Хаїмович, Мошко Терезинський, Абрам Іляшович та Сапсай Ааронович. Названі шість представників острозького кагалу 8 березня 1696 р. «взяли з рук» Яна Славенського 1235 злотих польських [7, 195 зв.]. У цьому ж році тестатор відписав 1000 злотих дубнівському костелу отців бернардинів, а 235 злотих острозькі євреї змушені були одразу повернути вже пану синдикові цієї святині через виникнення якихось нагальних фінансових потреб. З суми, що залишилася в острозьких євреїв, тобто 1000 злотих польських, вони щороку, 8 березня, зобов'язувалися сплачувати дубнівським ченцям по 10 злотих від кожної сотні³ «до рук синдика» Валентина Бартмана в Дубні, а в разі його відсутності – наступникам. Замість відсотків євреї Острога, наприклад, за 1696 р. сплатили коріння (приправи) всякого по одному фунту, серед якого один лот⁴ шафрану, голову цукру тощо [7, 197].

¹Синдик – уповноважений правно-публічною громадою правник для захисту її інтересів у судових справах.

²Видеркаф або видерек (від нім. wiederkauf – викуп) – різновид іпотечної форми кредиту, у результаті чого боржник передавав кредитору майно, яке служило гарантією повернення боргу з правом його викупу.

³У XVII – XVIII ст. на українських теренах Речі Посполитої гроші можна було позичити під річний чиши, зазвичай у межах 8 – 10 % річних. Гарантією виконання угоди були мастки позичальника, на які записувався відповідний борг.

⁴Лот – міра ваги, що дорівнювала 1/32 фунта (12,797 г), назва походить від нім. Loth – «священний важок». На українських землях у XVII – XVIII ст. використовувався, зокрема, для зважування невеликих кількостей кави, перцю, благородних металів і коштовних каменів тощо.

Текст документу написаний польською мовою, якою велися острозькі міські книги. Копія цього документа написана латиною. За припущенням Н. Білоус, на Волині в цей період могли складати оригінали тестаментів українською мовою, а потім перекладали на польську й записували в міські книги [2, 293].

Отже, відчуваючи вплив важкої хвороби, Ян Славенський уклав тестамент, хоч всі вони писалися за визначеним взірцем, проте відступили від загального формуляру, безумовно, траплялися [2, 292-293]. Автор тестаменту не вказав свій соціальний статус, був католиком і дбав про християнські цінності ще при житті, як він про це відзначає.

Треба звернути увагу на те, що тестатор зажадав скромного поховання, на чому наголошено в акті останньої волі – «без всілякої помпи світської» («bez wszelakiej pompy ьwieckiey»). Шляхтич-католик виявив бажання знайти останнє місце спочинку «грішного тіла» в Дубнівському бернардинському монастирі. Причому тут ховали й дубенських міщан, як це відомо у випадку з Яном Шимоничем у 1674 р. [1, 301].

За спостереженнями Н. Яковенко, з середини XVI – до середини XVII близько 68 % тестаторів-християн Волині бажали бути похованими при храмах монастирів [9, 141]. Тому можна у нашому випадку відзначити певну тенденцію, що прослідковувалася в регіоні. Пояснити місце вибору для спочинку тіла волинської шляхти можна, по-перше, через сакральну славу місця, по-друге, через клієнтарно-патронально зв'язки і, по-третє, через територіальну близькість [9, 144]. Для більш чіткої інтерпретації останньої волі Яна Славенського необхідні подальші пошуки у напрямку розкриття його біографії, що дозволить розширити уявлення про волинські тестаменти другої половини XVII ст. в цілому. На мій погляд, тестатор міг бути тісно пов'язаним з острозьким князівським, шляхетським та міщанським середовищем, де й реалізовував свою економічну діяльність зокрема.

З викладеного вище можна прослідкувати економічну співпрацю католицької та єврейської громад Острога та Дубна, а також юридичні аспекти такої співпраці, що знайшли своє відображення в нотаріальних актах.

Важливість аналізованого тестаменту, зокрема, полягає й у тому, що він вкотре засвідчив факт ведення в Острозі актових книг. За словами М. Ковальського, у XVII ст. в Острозі велися два види актових книг – міські та замкові [5, с. 68; 6, 11]. У мастках князів Острозьких актові книги велися на підставі доменіального права власників Острога. У XIX ст. окремі міські книги родинного осідку князів Острозьких були в архіві Сангушків у Славуті. Архіви міських установ Острога згодом були безповоротно втрачені, за винятком однієї відомої міської книги за 1662 – 1703 рр., що виявлена П. Кулаковським у Чернігівському історичному музеї ім. В. Тарновського [8, 13]. Введені до наукового обігу імена острозьких бурмистрів, присяжних, старших кагалу стануть в нагоді при подальшій реконструкції минулого міста цього періоду.

Подальше виявлення і вивчення актів останньої волі «острозького походження» дасть змогу доповнити історію міста, скласти уявлення про побожність міщан, їх християнські цінності, матеріальні та фінансові ресурси.

Текст тестаменту при публікації опрацьовано згідно з прийнятими археографічними правилами, зі збереженням формулярних особливостей оригінала, скорочення слів укладено у квадратних дужках.

Додаток 1. Документ

1687 р., 12 березня Острог. Тестамент Яна Славенського Випис з міських острозьких книг

Ja Jan Slawenski bkd№с smierci podiegiy, y ten wyrok boski zawsze przed oczyma mai№с nie tylko teraz w tak cikszkiey chorobie moiey, ale y zawsze йczyłem sobie tego, aby to wszystko co mi jest z iaski Boga wszecmog№сego do szatunku doczesnego, sposobem chrzescianskim rozporz№dzil. Naprzед tedy, gdy mnie Stworca moy powoia z tego swiata, ciao moie grzeszne oddaik ziemi z ktorey iest wzkte, a duszy moik w rкск Stworzyciela moiego, prosz№с przy tym pokornie panny Nays[wiktszej] opiekunki wszystkich grzesznych y mnie niegodnego, y anioiow pasckich, osobliwe patronow moich, aby sik za mn№с raczyli przyczyni do majestatu pasckiego. Ciaia zas moie umysiilem za йywota mego y t№с ostatnie wol№с moi№с to czynie, aby byio pochowanie w ko№сiele Dubienskim u oo.[ojcyw] Bernardynow

